

Mihailo Marković

Vrednosti i kvalitet života

Apstrakt:

U ovom radu autor pitanje o vrednosti raščlanjuje na četiri posebna pitanja: 1. Šta su vrednosti? 2. Da li su one objektivne ili subjektivne? 3. Koji su osnovni tipovi vrednosti? 4. Kakva je hijerarhija vrednosti i koja je najviša vrednost u okvirima jedne humanističke i demokratske društvene teorije? U nastavku autor diskutuje neke aspekte kvaliteta života, kako su formulisani u različitim filozofskim tradicijama. Autor podvlači da više od svega visok kvalitet života obezbeđuje stvaralačka delatnost, praksis. Praksis se određuje kao ona posebna vrsta delatnosti koja je pre svega slobodna i u kojoj čovek autonomno određuje cilj, sredstva i pravila delatnosti.

Ključne reči:

vrednosti, kvalitet života, utilitarizam, marksizam, praksis

1.

Tendencije globalizacije u savremenom svetu s više intenziteta i više razloga nego ikad postavljaju pitanje vrednosti i kvaliteta ljudskog života.

Kolika je vrednost života u situaciji kad sve države sveta, naročito vodeće svetske sile, ulažu više nego ikad (samo SAD preko hiljadu milijardi dolara u 2008) u proizvodnju oružja za razaranje života. Ratova je bilo uvek u istoriji, ali su uglavnom bili lokalni i sporadični. Već dva rata u proteklom veku su bila svetska, a nedavno smo ušli u eru permanentnih ratova koje je vodeća sila sveta povelala protiv tzv. "međunarodnog terorizma".

Ono što je potpuno novo u svetskoj istoriji i što zaprepašćuje cinizmom, nemoralom i evidentnom nekrofilijom jeste otvoreni govor o potrebi drastičnog smanjivanja stanovnika na zemlji. Da bi razvijeni i bogati mogli da žive dovoljno udobno, treba ukloniti s lica zemljinog nekoliko milijardi siromašnih zlosrećnih ljudskih bića. O tome se u razvijenom civilizovanom svetu govori kao da je reč o skakavcima, muvama ili pacovima.

Nekad su ratovali vojnici sa vojnicima. Onda se, počev od Drugog svetskog rata, počelo govoriti o totalnom ratu, u smislu da je iščezla razlika između fronta i pozadine i da žrtve rata mogu biti i vojnici i civili. Sledeći korak je učinjen za manje od pola veka. Ciničnost i bahatost je sad postala brutalna. Kao što je operacija bombardovanja srpskog naroda nazvana „milosrdni anđeo“, a za ratne zločine i genocid optužene žrtve, tako upravo oni koju masovno proizvode i upotrebljavaju oružje za destrukciju civila, svoje buduće žrtve optužuju za posedovanje oružja za masovnu destrukciju civila. To je bio razlog za napad na Irak, iako to oružje nikad nije nađeno, a sad se besramno i neinventivno, na isti način optužuju sledeće žrtve: Sirija, Irak, Severna Koreja.

Da bi se što više beskorisnih života satrlo, sistematski se izazivaju sukobi između naroda određenih za odstrel (na primer Tutsi i Huti u Africi, Iračani i Iranci u Aziji i narodi bivše Jugoslavije na Balkanu).

Posebno je monstruozno što se u laboratorijama proizvode nove strahovite bolesti kojima se namerno inficiraju čitavi narodi. U ovom času „ebola“ hara Afrikom, „sida“ čitavim svetom, a na putu su nesumnjivo i novi biseri ove dijaboličke destruktivnosti.

Koliko, dakle, danas vredi ljudski život i da li podjednako vredi život američkog momčeta iz nekog Ivy League univerziteta i afričkog crnčeta iz Konga ili Somalije? Pitanje je, zatim, kakav je kvalitet života u našoj sadašnjoj kvantitativnoj civilizaciji u kojoj smisao života daje količina materijalnih dobara, udobnosti i vlasti nad drugim ljudskim bićima. Čovek je uvek, pored ostalog bio kumulativno biće i novo je uvek nastajalo iz onog što je prethodno postojalo, novo se dodavalo starom, sjedinjavalo se s njim i ugrađivalo u novoj

formi. To je kvalitativna dimenzija rasta, kvantitativnu čini prosto uvećavanje: sve veći broj jedinica se dodaje već postojećoj veličini. (Takav pravac rasta je Hegel nazvao „lažna beskonačnost“) U takvom rastu nema smisla orijentacije, nedostaje jasno vrednosno stanovništvo razvoja, nema sve većeg bogatstva stvaralaštva. Isto se ponavlja i proširuje u prostoru i vremenu. Takva životna orijentacija je lažna, dehumanizujuća i ona pretvara našu sposobnost kumulacije u gramzivost.

Čitav niz ideologa građanskog društva je gramzivost smatrao suštinskom odlukom ljudske prirode. Buržuj je zaista u biti gramziv, zaokupljen kvantitativnim dobitima, gomilanjem materijalnih dobara i značajnih društvenih funkcija. On ima mentalitet skupljača. Ulaganje vremena i energije svog života i gomilanje stvari on smatra za razumnju investiciju koja će pre ili posle doneti odgovarajuću dobit. Kad taj sakupljački, gramzivi mentalitet potpuno prevlada u svim oblastima života, cela civilizacija postaje pretežno kvantitativna. U njoj se ljudi cene prema veličini imovine, prema broju citiranih knjiga, broju postignutih časova ili datih golova. Susretanje s ljudima (meeting people) i pravljenje što većeg broja poznanstava postaje zamena za građenje istinskih prijateljstava. Nesposobnost za ljubav nadoknađuje mnoštvo ljubavnih veza. Veliko i skupo nadoknađuje loš ukus i plitkost osećanja.

Kako umesto kvantiteta dati prioritet kvalitetu života, dakle, osnovnim pozitivnim vrednostima življenja postaje veliki civilizacijski zadatak.

2.

Pitanje o vrednosti može se raščlaniti na četiri posebna pitanja:

1. Šta su vrednosti?
2. Da li su one objektivne ili subjektivne?
3. Koji su osnovni tipovi vrednosti?
4. Kakva je hijerarhija vrednosti i koja je najviša vrednost u okvirima jedne humanističke i demokratske društvene teorije?

1. Vrednost je objektivna pojava koja zadovoljava neke bitne duhovno-emosivne potrebe datog subjekta. Dakle i vrednost pretpostavlja tročlanu strukturu: objekt – koji stoji u nekom odnosu prema određenom subjektu. Materijalne i fizičke činjenice postoje nezavisno od ovakvog odnosa. Samo one činjenice (predmeti, osobe, događaji, structure ljudskog ponašanja) mogu biti smatrane vrednostima koje na neki određeni način zadovoljavaju neke potrebe (Aristotel) ili neko osećanje (Kant).

2. Jedna od najrasprostranjenijih zabluda savremene filozofije jeste uverenje da su vrednosti prevashodno subjektivne, da su ona samo izraz osećanja. Od Hjuma preko Šlika, Ejera i Stivensona do današnjih pozitivista to je stanovište tzv. emotivističke teorije u etici i estetici. Nasuprot tome mnogi nemački filozofi: Kant, Friz, Herbert, Jodl, Loce, Ril, Koen, Natorp, Ojken, Vund i drugi su smatrali da postoje i opšte važeće objektivne vrednosti. Izvesnu zabunu izaziva to što termin „objektivno” ima bar dva značenja: po prvom bi vrednost bila objektivna *po sebi*, dakle nezavisna od odnosa prema bilo kom subjektu. To je razume se, nespojivo s našom definicijom objekta. U tome smislu objekti ne mogu biti samo materijalni predmeti. Drugi smisao objektivnosti je *intersubjektivnost*. Vrednosti mogu biti objektivne samo u tome smislu što postoji visoka doza saglasnosti u oceni vrednosti nekih ljudskih postupaka, političkih institucija ili umetničkih dela među članovima jedne ljudske zajednice.

3. Vrednosti se mogu klasifikovati u tipove po različitim kriterijumima. One se najpre mogu razlikovati prema tome koju vrstu ljudskih potreba zadovoljavaju. *Moralne* vrednosti su one ljudske radnje koje zadovoljavaju univerzalnu ljudsku potrebu za pripadanjem jednoj ljudskoj zajednici i harmonizovanjem odnosa u njoj. Neki oblici postupanja se odobravaju i prihvataju kao dobri i drugi odbacuju i osuđuju – oni su zli. Između ta dva pola nalazi se mnoštvo nijansi veće ili manje moralnosti kao i amoralnosti i etičke neutralnosti.

Političke vrednosti su oni oblici ponašanja u zajednici kojima se zadovoljava potreba za radom, sveopštom bezbednošću, organizovanošću određenim delatnostima i učestvovanjem u odlučivanju o problemima zajedničkog života.

Pravne vrednosti obezbeđuju jednaka prava građana pred zakonom. Najzad, *umetničke* vrednosti su takve strukture oblika, boja, tonova i jezičkih iskaza i pokreta ljudskih tela koje zadovoljavaju ljudsku potrebu za lepotom, za kreativnim prevazilaženjem stvarnosti, za doživljavanjem izmišljenih ili maštom preobraženih predmeta, ljudi, situacija.

Druga dimenzija razlikovanja tipova vrednosti je po obimu subjekta na koji se vrednosti odnose. Vrednosti koje isključivo zadovoljavaju potrebe pojedinaca su *lične, posebne* vrednosti se tiču različitih posebnih zajednica, dok se *opšte* ljudske vrednosti one koje važe za čoveka uopšte.

4. Vrednosna orijentacija pojedinaca i zajednica uslovljena je *hijerarhijom* vrednosti.

Različiti pojedinci i zajednice se međusobno ne razlikuju samo po tome koje vrednosti važe za njih već još više po tome što im pridaju različit status i na različit način prave hijerarhiju među njima. Pitanje je, prema tome, koje su vrednosti važnije od drugih pri ostalim jednakim uslovima. Postavljanjem takvog pitanja radi izbora između jedne vrednosti i njene suprotnosti mi i dolazimo do liste vrednosti jednog subjekta. *Pri ostalim jednakim uslovima* dakle, u situaciji koja bi se mogla smatrati normalnom, ogromna većina ljudi bi pretpostavila život – smrti, mir – ratu, slobodu – ropstvu, pravdu – nepravdi, stvaralaštvo – destruktivnosti, itd. Problem je u tome što ostali uslovi najčešće nisu jednaki, jer naše izbore u realnom životu nikad ne donosimo apstraktno, između samo dve suprotnosti već u složenim situacijama u kojima odlučujemo istovremeno o više vrednosti. Postoje tako i situacije u kojima je moguće sačuvati slobodu samo odbrambenim ratom, u kojima je sloboda moguća samo na štetu pravde i pravda na štetu slobode, u kojima stvaralaštvo biva moguće samo pod uslovom delimičnog odricanja i od slobode i od pravde. Izuzetno su teške i za pojedince i zajednicu ovakve ograničene situacije u kojima treba žrtvovati neke bitne vrednosti da bi se sačuvale druge još značajnije. Ovakve odluke ne zavise samo od uverenja već i od karaktera pojedinca ili naroda. Ona vrednost zbog koje će se žrtvovati sve druge, koja je preduslov svih ostalih, jeste najviše dobro (summum bonum). Sa stanovišta našeg dinarskog karaktera summum bonum je sloboda – za

koju će se uvek ratovati ako treba. U toj dinarskoj hijerarhiji vrednosti, mir se ne kotira vrlo visoko. Većina evropskih naroda, pri ostalim jednakim uslovima (tj. uz minimum postojeće demokratije i relativnog mira) prihvata materijalno obilje za najviše dobro.

Očigledna je protivrečnost cele evropske civilizacije što na rečima slavi *život* kao najvišu vrednost dok na delu uvek iznova prihvata ponašanje koje vodi masovnom uništavanju života. Od početka evropske istorije su to bila osvajanja radi uspostavljanja hegemonije (u Grčkoj – jednog polisa nad drugim) ili carstva (makedonskog, rimskog, vizantijskog, franačkog, itd). Pod zaštitom crkve su vođeni krstaški ratovi, nominalno radi oslobađanja Hristovog groba, u stvari radi pljačke i uspostavljanja hrišćanskih država na tlu nevernika. Došao je zatim period kolonijalnih ratova, za njim razdoblje svetskih ratova. Danas globalizacija znači uništavanje ljudskih života širom planete radi uspostavljanja svetske dominacije preostale super-sile i njenih saveznika.

Licemerje je dostiglo apsolutne razmere. Na rečima se osuđuje svaki rasizam, na delu se pravi brižljiva razlika između života belih vojnika koji dolaze iz razvijenih zemalja i bezvrednih života pripadnika loših i neposlušnih naroda. Na rečima se izražava zgražavanje zbog svake pretnje civilnom stanovništvu, svakog posedovanja ili namere da se proizvede razorno oružje. Na delu se ne štede sredstva, ne preže se ni od najužasnijih zločina da bi se obezbedio što udobniji i bogatiji život svetskoj eliti.

Da bi život zaista bio najviša vrednost morala bi postojati svetska organizacija dovoljno moćna da spreči svako organizovano, namerno nasilje. To je, razume se, u današnjim uslovima ista onakva utopija kao što je i Kantova ideja „večnog mira“.

3.

Pitanje o *kvalitetu života* je pitanje o vrednostima koje ga ispunjavaju i daju mu smisao. „Visok kvalitet“ života se veoma približava ideji ljudske sreće – bar u nekim njenim značenjima. Moglo bi izgledati da je *sreća* subjektivnija od

kvaliteta života – biti srećan je, pre svega, osećanje dok je kvalitet života pre svega nešto objektivno: neko može dostići visoki kvalitet života, a da toga nije potpuno svestan i nema osećanje lične sreće. Ipak ova razlika nije odsečna, u pitanju je stepen objektivnosti ili subjektivnosti. Najčešće „biti srećan“ implicira da se čovek oseća srećnim; teško je reći da neko vodi srećan život ako se nikad ne oseća srećnim. Ipak, pojam sreće se upotrebljava i u objektivnom smislu – kao kad se o nekom kaže da ne zna koliko je srećan i u tom smislu da nije svestan i nedovoljno ceni neke vrednosti koje su prisutne u njegovom životu (npr. izuzetno dobra deca i žena ili muž, mnoštvo valjanih prijatelja, siguran i zanimljiv posao, itd). Isto tako neki filozofi su tvrdili da sve do smrti ne možemo znati kakav je neko čovek i da li ga treba smatrati srećnim - što implicira jedno potpuno objektivno tumačenje sreće: tek kad čovek više ništa ne oseća jer je umro, možemo reći da je objektivno bio srećan.

Sa druge strane kvalitet života nije nešto potpuno objektivno. Vrednosti koje ga čine mogu bit i subjektivne: neko može smatrati da je dostigao visok kvalitet života i da je veoma srećan samim tim što je nagomilao toliku vlast i bogatstvo da može ispuniti svaku svoju želju. Ako su te želje vrlo sirove i primitivne ne može se govoriti o objektivno visokom kvalitetu života i istinskoj sreći, ma koliko se on „osećao srećnim“.

Ovakve distinkcije su utoliko pre neophodne što je u istoriji filozofije pojam sreće eksplicitno upotrebljen kao ključni pojam jedne filozofije koja je sreću svela na zadovoljstvo i odsustvo bola.

Džeremi Bentam, tvorac utilitarizma, je otišao tako daleko da je sreću odredio kvantitativno, kao ukupnu količinu zadovoljstava od koje se oduzima ukupna količina bola. Njegov sledbenik Džon Stjuart Mil je zadržao osnovnu ideju utilitarizma, po kojoj je sreća osnovni kriterijum ocenjivanja ispravnosti i neispravnosti ljudske delatnosti, ali je kritikovao Bentama što sreću svodi na *kvantitet* zadovoljstava ne vodeći računa o njihovom *kvalitetu*. Mil je razlikovao *niža* čulna zadovoljstva i *viša* zadovoljstva – intelektualna, emotivna, imaginativna i moralna. Na taj način je on odstupio od čisto hedonističke koncepcije sreće (kakva je bila Bentamova i kakva

danas preovlađuje u zapadnim durštvima, naročito američkom) i približio se tzv. *eudemonističkom* shvatanju sreće. Termin *eudaimonia* je u grčkoj filozofiji upravo značio sreću. U Epikrejskoj školi on je bio identifikovan za zadovoljstvom, ali je kod Aristotela on značio „kvalitet života kao celine“ i nije se odnosio na psihološko stanje zadovoljstva i sreće, već na objektivni kvalitet života jedne osobe. *Eudemonija* je značila: *ispunjenje specifičnog ljudskog potencijala*.

To je velika misao, jedna od najdubljih u celoj filozofiji. Ona je u najvećoj meri relevantna za naš problem kvaliteta ljudskog života.

Mora se, dakle, pretpostaviti da u svakom pojedinačnom biću postoji određeni potencijal, skup mogućih nesvesnih od čula skrivenih odlika, rečeno modernim jezikom skup genetskih predispozicija. Tog mogućeg sopstvenog bića treba postati svestan – to je ono što su Grci izrazili normom svih normi *Poznaj samog sebe*. Nesaznat potencijal se gasi, i najdragocenije dispozicije i najređi talenti iščezavaju ako se na vreme ne otkriju i ne ostvare. Naš Jovan Cvijić je u svojim etnopsihološkim studijama utvrdio da su naši ljudi dinarskog tipa izuzetno daroviti, ali da među njima ima veoma mnogo neostvarenih pojedinaca, jer im skućeni uslovi života u pasivnim predelima nisu omogućili da svoje darove ostvare.

Dakle, za *visok kvalitet života*, za *eudemoniju*, potrebno je, pre svega, postojanje odgovarajućih uslova života, a zatim otkriće sopstvenog potencijala i praktično angažovanje na sticanju znanja i veština potrebnih da bi se taj potencijal aktualizovao.

Očigledno, određeni kvalitet života je nešto *individualno*. On varira od pojedinca do pojedinca, jer počiva na jedinstvenoj i neponovljivoj kombinaciji genetskih dispozicija i jer zavisi od vrlo specifičnih povoljnih uslova i od lične volje pojedinca da upozna sebe i nauči sve što treba da bi sebe ostvario.

Ali, u tom pojmu kvaliteta života ima nešto posebno, što varira od jednog do drugog tipa ličnosti, vrste mogućeg i željenog bivstvovanja, vrste situacije i vrste vrednosti ka kojima su pojedinci usmereni.

Najzad, u pojmu kvaliteta života ima nešto opšteljudsko – to su univerzalne crte moguće ljudske prirode, univerzalne vrednosti ka kojima pojedinac i ljudska zajednica teže.

Erich Fromm je 1976. objavio svoje poznato delo *Imati ili Biti*¹. U njemu on analizira dve osnovne suprotne orijentacije ljudske karakterne structure. Jednu definiše težnja ka posedovanju, gomilanju stvari, porastu moći nad ljudima. Drugu karakteriše težnja ka što intenzivnijem, sadržajnijem, smisaonijem bivstvovanju ka stvaralaštvu kao bogatstvu ljudskih odnosa.

Osnova te socijalno-psihološke studije nalazi se u Pariskom rukopisu Karla Marksa iz 1844. godine. Tu Marks utvrđuje da se čovek odriče svog života i sebe samog da bi uvećao svoje bogatstvo. „Što manje jedeš, piješ, čitaš knjige, ideš u pozorište, misliš, voliš, pevaš, stvaraš, osećaš – utoliko više ušteđuješ, i utoliko je veća tvoja imovina. Što manje jesi, što manje živiš, utoliko više imaš i utoliko je veći tvoj otuđeni život“ (Marks: 1291, prema Fromm 1976)².

From zaključuje da se ove dve težnje nalaze u obrnutoj srazmeri. Što više posedovanja ili njegovim rečima – jedne nekrofilne, neproaktivne orijentacije, utoliko je manje bivstvovanja, biofilne, produktivne orijentacije.

Očigledno po Fromu visok kvalitet života se obezbeđuje pre svega ljubavlju prema životu i stvaralaštvom.

Život u celini, sa svim njegovim mogućnostima i granicama, zanosima i izazovima, treba reći „da“ ili „ne“. Život može imati smisla samo ako pristaješ na život i na sve što život nosi – bezmernu lepotu i patnju, spajanje i razdvajanje, dobijanje i gubljenje, ljubav i mržnju, strast i prazninu, spokojnost i razdiranje. Jasan i hrabar stav prema životu imaju samo oni koji mu kažu odlučno „da“ ili odlučno „ne“, i oni koji ne smeju ni da žive ni da ne žive, koji faktički nisu ni živi

¹ Erich Fromm, *To have or to be?*. New York: World Perspectives 50, 1976; *Haben oder Sein*, Stuttgart 1976.

² Karl Marks, *Ekonomsko-filozofski rukopisi*, (MEGA I, 3, 1291)

mrtvi, koji u poniznosti i stalnom kajanju provode sve svoje ograničeno vreme, ne samo da ne vole život već sami sebe istiskuju iz njega. Najviši mogući kvalitet života karakteriše osećanje punoće, stvaralačke moći, unutrašnje snage koja se preliva, velike bliskosti s drugim bićima, punog samoostvarenja i samoispunjenja u skladu sa našim mogućnostima. Pred ljubavlju, lepotom prijateljstva, zanosom stvaralaštva, otkrićem velike i značajne istine, čarima velike umetnosti, osećanjem solidarnosti i bratstva unutar male zajednice koja se angažuje za neki plemeniti ideal – povlači se ništavilo, briga, strepnja od smrti, praznina i dosada, osećanje skučenosti i besmisla života. Nije slučajno filozofija Stoe za najviši ideal čovekov označava mir – ataraksiju. Nije taj mir posledica toga što se ništa ne dešava i što nikakve opasnosti ne prete. Taj mir nastaje iz osećanja unutrašnje harmonije: to je mir sa sobom, mir koji potiče iz svesti da je učinjeno sve što se moglo, da je čovek sa svojom ljubavlju prema životu ispunio svoju ljudsku dužnost i uložio maksimum svojih napora da ostvari potencijalne svog ličnog bića i bića zajednice kojoj pripada.

Pretpostavka tog mira je saznanje mere – ono što je najteže saznati i izabrati. Naći pravu meru je opet veliki grčki filozofski ideal. Aristotelov pojam umerenosti nije srednjaštvo, prosečnost, šablonsko zauzimanje centra među krajnostima. To je prava količina nekog kvaliteta, to je granica koja se ne sme prekoračiti ako se želi da se održi i sačuva vrednost do koje nam je stalo, bilo da je reč o ljubavi, prijateljstvu, borbi mišljenja ili proizvodnje lepote.

Više od svega visok kvalitet života obezbeđuje stvaralačka delatnosti praksis. To nije prosto rad, mada je nesumnjivo u ljudskom svetu rad neophodni uslov života. Rad može biti dosadan, repetitivan, otuđen i za datog pojedinca potpuno besmislen.

Praksis je ona posebna vrsta delatnosti koja je pre svega slobodna, u kojoj čovek autonomno određuje cilj, sredstva i pravila delatnosti. Sem toga, za razliku od monotone, repetitivne delatnosti kakav je otuđeni rad, *praksis* je delatnost koja stvara nove oblike, nove predmetne celine koja je u tome smislu stvaralaštvo. Ono nije sredstvo preživljavanja kao otuđeni rad, ona je svrha sama sebi, jer to je delatnost kojom

čovjek ostvaruje svoj potencijal, i kojom od sebe stvara novo biće.

Na kraju, mada ne i posljednje po značaju, kvalitet života bitno zavisi od kvaliteta ljudskih odnosa. U kvantitativnoj civilizaciji, onoj u kojoj preovlađuje posesivna orijentacija prema ljudima i stvarima, pojedinac ulazi u ljudske odnose kao *posednik* koji u druge ulaže svoj fizički ili socijalni kapital i očekuje da mu ta investicija donese dobit (uvek po principu *investment-return*). Lepa žena će privlačiti uticajne ljude, uspešna deca će slediti njegove zahteve i povećavati socijalni prestiž. On će kupovati umetničke slike ne zato što uživa u njihovoj lepoti već zato što je to investicija na kojoj se može dobro zaraditi, i sem toga, doprinosi njegovom ugledu bogatog ali i kulturnog čoveka. Veoma dobre ilustracije ovakvog stava prema ljudima i stvarima su likovi Somsa Forsajta iz prvog dela (pod naslovom „*Posednik*“); Golsvortijeve „*Sage o Forsajtima*“ i građanina Kejna iz istoimenog čuvenog filma Orsona Velsa.

Ovakav odnos prema ljudima ima neočekivane i zastrašujuće posledice. Svi odnosi se otuđuju i propadaju i čovek se posle nekog vremena nađe potpuno usamljen (usamljen u gomili sveta), otuđen, okružen ledenom pustinjom.

Visok kvalitet života se može ostvariti samo kad čovek u sve bitne lične odnose ulazi s ljubavlju i toplinom, kad ulaže ne očekujući dobit, šta više, kad daje ne očekujući ništa za uzvrat – jer je to u stvari jedini način da ostvari uzajamnost i da ponekad čak bude iznenađen veličinom uzvraćene naklonosti.

Najbolje je kad je ovakvo ponašanje spontano, jer je izraz prirode date ličnosti. Ali je još uvek dovoljno dobro kad je izraz *praktične mudrosti* (Aristotelovog *Phronesis*). Već i sama inteligencija pomaže da se ne načine neke od najgrubljih grešaka u ličnim odnosima. Ali ona može da odvede u preterani pragmatizam i kalkulantsvo koje se vremenom otkriva i prima s odbojnošću. Neophodna nam je i praktična mudrost, dakle sposobnost razmišljanja ne samo na osnovu logike, već i na osnovu vrlina tj. prihvatanja i življenja određenih pozitivnih vrednosti, da bi se u jednoj zajednici ostvario *visok kvalitet* bivstvovanja.

Abstract:

In this paper the author separates the question of value into four distinct questions: what are values? Are values objective or subjective? Which are the fundamental types of values? What is the hierarchy of values like and what is the highest value within a humanistic and democratic social theory? In the second part of the paper the author discusses some aspects of the quality of life as they are presented in various philosophical traditions. The author underlines the fact that it is the productive activity 'praxis' that predominantly provides the high quality of life. 'Praxis' is defined as that special kind of activity that is primarily free i.e. when an individual autonomously makes decisions about the goal, means and regulations of the activity.

Key words:

values, quality of life, utilitarianism, Marxism, praxis